

Kalmar- og Torstensonkrigen

Kalmarkirgen

Christian 4. forsøgte forgæves, bl.a. med brug af et løst rygte om, at Sverige og Spanien i fællesskab ville erobre Danmark og gøre danskerne til slaver, at overtale rigsrådet til et forebyggende angreb på Sverige. Men rådet afslog bl.a. med henvisning til freden i Stettin efter Den Nordiske Syvårskrig og de enorme udgifter en krig ville betyde for riget, og fortsatte med henvisning til denne krigs ødelæggelser: ”Hvad bønder og borgere er anrørendes, er iblandt dem større armod, en letteligen kan gives til kende. Endnu findes der tusinde bøndergårde, som står øde, hvilke snart ville blive flere, om nogen synderlig skat og besværing påkommer. [...] Og kunne være at befrygte, at anden ulykke deraf kunne opstå som tilforn udi Grevens og skipper Klements fejde er sket. Thi en forarmet almue, som besværing påkommer, kan letteligen lade sig bevæge.”

Der var flere uløste konflikter mellem Danmark og Sverige. En af dem var striden om Nordkalotten. I 1607 blev Karl 9. kronet som svensk konge. I den forbindelse indføjede han i sin titel, at han var konge ”over de lapper i Nordland og Caianer”, dvs. områder som Christian 4. mente, at han havde krav på. Det provokerede også den danske konge, at Karl 9. anlagde havnebyen Göteborg ved Elfsborg. Det betød, at skibe fra nederlandene ikke behøvede at sejle gennem Øresund, og dermed mistede kongen toldindtægter.

I 1611 indkaldte Christian 4. rigsrådet og hævdede, at han havde rådført sig med Gud, og på baggrund heraf var nået frem til, at han ville indlede en krig mod Sverige for i bedste fald at tvinge Sverige ind under den danske trone, og dermed genetablere Kalmarunionen, eller i hvert fald give Karl 9. en lærestreg. Og hvis ikke rigsrådet ville give Christian 4. opbakning til krigen – hvilket var nødvendigt, for at erklære krig på Danmarks vegne – ville han angribe som hertug af Slesvig-Holsten, hvor han ikke skulle spørge rigsrådet. Rigsrådet havde altså ikke noget valgt, hvilket også fremgik af deres svar: ”enten vi fejden bevilger eller ikke bevilger, da vil Eders Majestæt den fulddrive.” I april 1611 erklærede Christian 4. Sverige krig.

For at skaffe midler til lejetropperne, der skulle udgøre kernen i Christian 4.’s angrebshær, blev der opkrævet skatter og afgifter. Fra begyndelsen løb Christian 4.’s drøm om at erobre Sverige ind i problemer. Skipperne, der efter aftale skulle transportere lejetropperne fra Tyskland til Halmstad, satte i stedet soldaterne af på Sjælland, Lolland og Falster. Og bønderne i grænseområderne i Skåne, Halland og Blekinge, som Christian 4. havde satset på vil bidrage i kampen, forsøgte på alle måder at undgå at blive involveret.

I maj 1611 drog Christian 4.’s styrker ud fra hans fæstningsby Christianopol i Blekinge, og de indledte belejringen af den stærkt befæstede by Kalmar. Kongen havde håbet, at den lokale befolkning ville slutte sig til ham. Det skete ikke. Formentlig fordi hans lejetropper straks begyndte at kræve afgifter af dem. Selve belejringen gik heller ikke så godt, fordi svenskerne havde held med at opretholde en stabil forsyning af varer til Kalmar. Belejringen trak ud, og lejesoldaterne havde ikke fået deres sold. Det lykkedes dog til sidst at erobre byen, men ikke Kalmar Slot. Til gengæld erobrede svenske styrker Christianopol, som de plyndrede og brændte ned.

Høvedsmanden på Kalmar Slot valgte til sidst at overgive slottet til Christian 4. Det gjorde Karl 9. rasende, og han udfordrede Christian 4. til duel, så de med Guds hjælp kunne afgøre striden. Det afslog Christian 4. med henvisning til, at svenskekongen angiveligt havde et svagt helbred. Det var der måske noget om, for Karl 9. døde om efteråret 1611. Det næste lille års tid gik med, at styrkerne hærgede hinandens områder, og endnu engang gik krigen ud over borgere og bønder.

I 1612 erobrede Christian 4. Elfsborg. Nu var krigslykken for en stund på den danske konges side. Han forberedte nu et stort flådeangreb og håbede, at svenskerne ville forsvare sig med deres flåde. Men den svenske flåde forlod ikke havnen, og da de danske skibe ikke medbragte styrker, som kunne foretage en landgang, gik denne plan i vasken. Også Christian 4. var nu træt af krigen og i slutningen af november 1612 mødtes parterne for at forhandle den såkaldte Knærød-fred, som blev underskrevet i begyndelsen af 1613. Svenskerne gav afkald på kravet om Nordkalotten, de måtte betale en større krigsskadeserstatning som pant, indtil beløbet var betalt i løbet af seks år, skulle Danmark have Elfsborg.

Torstenssonsfejden

Christian 4. forsøgte ved at involvere sig i 30-årskrigen (1618-1648) at gøre sig til leder af Nordeuropas protestantiske herskere. Med nederlaget ved Lutter am Barenberg og de kejserlige troppers besættelse af Jylland brast ikke kun den drøm. Med svenskekongens større succes i krigen, var Christian 4. med udgangen af 1620'erne også færdig som den mest magtfulde konge i Norden. Dertil kom, at Christian 4.'s engagement i krigen havde kostet enorme summer. Det fik rigsrådet til at overtage kontrollen med statskassen og dermed blev Christian 4.'s mulighed for at opruste umuliggjort.

Men Øresundstolden havde kongerne magten over, og indtægterne herfra kunne Christian 4. disponere over. Han satte derfor Øresundstolden markant i vejret. Det gjorde nederlænderne sure, og de dannede sammen med Sverige et anti-dansk alliance. 30-års-krigen havde gjort Sverige til en stormagt, der havde besiddelser i både det baltiske område og Nordtyskland. Den svenske rigskansler Axel Oxenstierna, der siden 1632 havde været Sveriges reelle hersker, planlagde et endeligt opgør med arvefjenden Danmark, der kunne fravriste den danske konge magten over Øresund og dermed kontrollen med den vigtige handel i Østersøområdet. Dette mål skulle nås gennem en erobring af Skånelandene.

Under ledelse af den svenske general Torstensson rykkede svenske tropper i slutningen af 1643 fra syd op i Jylland, der blev besat. I begyndelsen af 1644 trængte svenske tropper ind Skåne og erobrede de vigtige byer Helsingborg og Landskrona. Det gjorde ikke situationen bedre, at nederlandske flådefartøjer hjalp svenskerne.

Nu kunne kun den danske flåde redde Danmark. Et af en række søslag, hvor den danske flåde som regel klarede sig bedst, var slaget på Kolberger Heide i juli 1644. Det var i dette slag, at Christian 4. blev såret i øjet – og i øvrigt endte slaget uafgjort. Men i løbet af sommeren sendte nederlænderne flere krigsskibe, der hjalp svenskerne, og sammen opnåede de kontrollen til søs. Der var en reel mulighed for, at Sverige kunne erobre hele Danmark. Men det var nederlænderne heller ikke interesseret i. Det ville jo blot erstatte en dansk kontrol med Østersøområdet med et svensk. Sverige gik med til at indlede fredsforhandlinger med Danmark. Resultatet ved Brömsebrofreden fra 1645 blev, at Danmark måtte afstå de norske områder Jämtland og Härjedalen, Gotland og Øsel i Østersøen, og Sverige fik Halland i pant i 30 år.

Det var ikke kun tabet af land, som var krigens konsekvenser. Soldaternes plyndringer, vold og epidemier betød at befolkningstallet faldt. Det betød, at der var mangel på arbejdskraft på landet, og landbrugsproduktionen gik ned. Situationen blev værre af, at priserne på landbrugsvarer, der stort set var Danmark-Norges eneste eksportprodukter også faldt. Resultatet var, at en fallit truede statsbudgettet, og samtidig faldt indtægterne fra Øresundstolden dramatisk.

Triggere - I gang med emnet

Christian 4. og Kalmarkrigen

Efter Kalmarkrigen fik Christian 4. fremstillet nogle gobeliner, der hyldede kongens sejr. Gobelinerne gik til, da Frederiksborg Slot brændte i 1859. Kort forinden havde maleren F.C. Lund tegnet gobelinerne. Et par af disse tegninger kan bruges som anslag, f.eks. med brug af spørgsmål som

- Hvad foregår der på billederne?
- Hvordan fremstilles henholdsvis de danske og svenske soldater?
- Hvordan fremstilles Christian 4.?
- Hvordan kan man få mere at vide om, hvad der var årsagerne til krigen?

Erobringen af Kalmar 3. maj 1611: <https://digitaltmuseum.se/021016520781/kalmars-erovring-3-maj-1611-f-c-lund-1858/media?slide=0>

Angrebet på Øland 31. maj 1612: <https://digitaltmuseum.se/021016520779/angrepp-oland-31-maj-1612-f-c-lund-1858/media?slide=0>

Øresundstolden

Et anslag til emnet kan være en classesamtale med afsæt i det satiriske billede af den svenske rigskansler Axel Oxenstierna og Christian 4., der spille backgammon om Øresundstolden [[link til kilden](#)].

I 1640 indgik Nederlandene (stort set nuværende Holland) og Sverige en anti-dansk alliance. I den anledning skrev den svenske rigskansler Oxenstierna: "Danus har sundet og ligesom nøglen til vor opkomst (fremgang) [...] (Øresunds)tolden er kongen af Danmarks vigtigste indtægt. Der kunne være grund til at tage den helt bort, men i hvert fald er det vor interesse ligesåvel som Hollands ikke at lade ham forøge den."

Eksempler på spørgsmål til drøftelse:

- Hvorfor havde både Nederlandene og Sverige en interesse i at begrænse og helst helt afskaffe Øresundstolden?
- Hvilke interesser kan Sverige have i en krig med Danmark?

Forslag til undervisningsforløb

Kilderne til Kalmar- og Torstenssonkrigen

Skal hovedvægten i forløbet lægges på elevernes arbejde med temaets kilder, må det tage afsæt i spørgsmål, der udformes som historiske problemstillinger. Spørgsmålene kan f.eks. udspringe af elevernes arbejde med en trigger.

Kilderne som supplement til læremiddel

Christian 4. er et kanonpunkt, og de fleste læremidler, der handler om 1600-tallet, behandler grundigt hans tid som konge. Kilderne kan bruges til at uddybe og måske nuancere læremidlets fremstilling, og man kan gøre brug af de forslag til spørgsmål og opgaver, der er udarbejdet til de enkelte kilder.

Forenklede Fælles Mål

Herunder er forslag til kompetenceområder, -mål, færdigheds- og vidensmål og udspil til læringsmål til 5.-6. klasse. De skal selvfølgelig justeres, så de passer til de konkrete elever og det forløb, der arbejdes med.

Kompetenceområder og -mål	Færdigheds- og vidensmål	Til inspiration: Færdighedsmål omsat til læringsmål
Kronologi og sammenhæng Eleven kan sammenligne væsentlige træk ved historiske perioder	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan identificere brud og kontinuitet i historien • Eleven har viden om væsentlige træk ved historiske perioder 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan argumentere for og imod om Torstenssonkrigen og Brömsebrofreden kan ses som et brud i magtforholdet mellem Danmark og Sverige
	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan redegøre for samspil mellem aspekter fra dansk og omverdens historie • Eleven har viden om samspil mellem aspekter fra dansk og omverdens historie 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan fortælle om årsager til Kalmarkrigen og Torstenssonkrigen • Eleven kan forklare, hvordan omverdens engagement havde betydning for krigen
Kildearbejde Eleven kan med afsæt i enkle problemstillinger anvende kildekritiske begreber til at gøre rede for fortolkninger af fortiden	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan vurdere brugbarheden af historiske spor, medier og andre udtryksformer til at belyse historiske problemstillinger • Eleven har viden om kildekritiske begreber 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan analysere kilderne om Kalmarkrigen og Torstenssonkrigen • Eleven kan karakterisere kilderne og begrunde deres brugbarhed til at få viden om krigenes forudsætninger, forløb og følger
Historiebrug Eleven kan perspektivere egne og andres historiske fortællinger i tid og rum	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan analysere brug og funktion af fortalt historie • Eleven har viden om særtræk ved fortalt historie 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan forklare, hvordan forskelligt medierede fortællinger om Slaget på Kolberger Heide er blevet til • Eleven kan gøre rede for, hvordan fortællinger om Slaget på Kolberger Heide er brugt

Opgaver

Søslaget på Kolberger Heide

Der er flere billeder af søslaget. Eleverne kan sammenligne kilden [\[link Marstrands maleri\]](#) med dette tyske billede fra slutningen af 1800-tallet <http://www.kb.dk/images/billed/2010/okt/billeder/object397033/da/>

Historikere om Brømsebrofreden

Torstenssonkrigen blev afsluttet med freden ved Brømsebro. Den indebar, at Danmark måtte afstå de norske områder Jämtland og Härjedalen, Gotland og Øsel i Østersøen, og Sverige fik Halland i pant i 30 år. På klassen kan man drøfte historikeres vurderinger af fredens konsekvenser – især hvorfor der ofte er forskellige vurderinger :

J. Fredericia (1870'erne): "Freden i Brømsebro blev den første af de store fredsslutninger, der, på få undtagelser nær, lige til vor tid afmærker tilbagegangen i den danske stats område, og forholdene varslede ulykkeligvis straks om, at grænsen ikke var nået. Sveriges erobringer af dansk grund var begyndt."

Knud Fabricius (1906): "Freden til Brømsebro [...] betegner begyndelsen til Danmarks nedgangstid, om man end kan sige, at denne allerede var varslet ved Kejserkrigen og kan dateres fra nederlaget ved Lutter (am Barenberg i 1626)."

Svend Ellehøj (1964): "Når Torstenssonkrigens eftervirkninger tilsyneladende blev langt mere følelige end Kejserkrigens, skyldtes det dog hverken landetabene, krigshandlingerne eller de økonomiske ofre. Af mere langtrækkende betydning end krigstidens katastrofer var det, at den forringelse af landbrugseksportens vilkår, der havde været mærkbar allerede før krigen, nu gjorde sig stærkere gældende og stillede sig hindrende i vejen for en genopbygning af landets økonomi."

Evaluering

Evalueringen kan have fokus på Christian 4. og vurderinger af ham. I grupper kan eleverne på baggrund af arbejdet med kilderne og klassens øvrige læremidler udfylde nedenstående, der f.eks. kan udarbejdes på klassens læringsportal eller på et udleveret ark:

- Christian 4. var en afgørende og betydningsfuld person i dansk historie, fordi [læreren kan evt. stille krav om et antal begrundelser]
- Han var [indsæt egenskaber], fordi han [indsæt begrundelser]
- På den anden side, var Christian 4. også [indsæt forbehold], som betød, at [indsæt konsekvenser]
- Nogle [f.eks. historikere] mener, at [indsæt hvad de pågældende mener om Christian 4.]
- Det er vores opfattelse af Christian 4., at [indsæt gruppens opfattelse]

Spørgsmål til kilder – 5 Kalmarkrigen og Torstensson-krigen

Kort over Skånelandene

[ingen spørgsmål]

Rigsrådet sagde nej til krig

- Hvad er rigsrådets begrundelser for at sige nej til Christian 4.'s ønske om at erklære krig?
- Hvad viser kilden om magtforholdet mellem Christian 4. og rigsrådet?
- Hvorfor går de alligevel med til krigen?

Freden i Knærød efter Kalmarkrigen

- Find på et kort Knærød (svensk: Knäred) og et foto af mindesmærket for freden.
- Hvordan kan man se at fredsslutningen, at Christian 4. vandt Kalmarkrigen?
- Overvej om krigen var prisen værd for Christian 4.

Symbolisk billede af Øresundstolden

- På billedet spiller Christian 4. og den svenske rigskansler Axel Oxenstierna backgammon om Øresundstolden. Bag Oxenstierna ligger kanonkugler og to sværd, og bag Christian 4. ligger to tomme sække. Hvad skal det symbolisere?
- På dugen på bordet står der "Alea Belli". Det er latin og betyder "Krigens terninger". Ved hatten på stagen står der "Aurea Libertas", som betyder "Frihedens guld". Hvad vil ophavsmanden (kunstneren) fortælle med det?
- Mændene med pelshuer og hatte er nederlandske købmænd. Hvad er deres holdning til situationen?
- Hvorfor har ophavsmanden afbildet fire grise i forgrunden?

Øresund var kongens skatkammer

- Hvad betyder "Balterhavets munding"?
- Hvilken betydning havde Øresundstolden ifølge kilden?

Kongen og slaget ved Kolberger Heide under Torstenssonkrigen

- Hvilken situation er afbilledet på maleriet?
- Hvad sker der ombord på skibet? Se hvad de enkelte personer foretager sig?
- Hvad er der sket før, og hvad sker der efter?
- Billedet er malet mere end 200 år efter begivenhederne. Hvad kan ophavsmanden (Marstrand) gengive nogenlunde korrekt, og hvad må han finde på?
- Hvad vil ophavsmanden fortælle med maleriet? Hvordan kan du se det?
- Da Christian 4. efter søslaget kom tilbage til København, blev hans blodplettede tøj og lommetørklædet, han holdt for øjet, gemt. Det kan nu ses på Rosenborg Slot (<http://www.evaseverinsen.dk/Ros/Ros.html>). Hvad fortæller det om begivenhedens betydning i samtiden?

Kong Christian stod ved højen mast

- Hvilket indtryk giver strofen af Christian 4.?

- Hvordan passer strofen med billedet af begivenheden? [[link til Marstrands billede](#)]
- Kan Marstrand have været inspireret af sangen, da han malede billedet? Begrund.

Freden i Brømsebro 1645

- Find Brømsebro på et kort. Find et foto af mindesmærket for freden på internettet.
- Find Jämtland, Härjedalen, Øsel og Gotland på et kort.
- Drøft hvad overgivelsen af disse områder betød for henholdsvis det danske rige og Sverige.